

Володимир КОВАЛЬЧУК (Київ)

УКРАЇНСЬКЕ ПИТАННЯ У ЛИСТУВАННІ ЧЛЕНІВ ОУН З ІТАЛІЙСЬКИМИ ДЕРЖАВНИМИ ДІЯЧАМИ У 1930-х РОКАХ

Одним з важливих напрямків діяльності Організації Українських Націоналістів уже з перших років її існування був пошук партнерської допомоги за межами Другої Речі Посполитої. Світ на початку 1930-х рр. стрімко зафарбовувався в темні кольори – через невдоволення політичних еліт та населення багатьох країн Версальсько-Вашингтонською системою мирних договорів швидко поширювалися недемократичні політичні ідеології – італійський фашизм¹ і німецький націонал-соціалізм². “Демократія вийшла з моди”, – відверто зазначалося в редакційній статті однієї з газет української еміграції³. Фашисти Італії, на відміну від “протижидівського фронту”⁴ нацистів Канади, Третього рейху, Польщі, до 1936 р. не вдавалися до педалювання “арійської теорії” й антисврейської риторики⁵. Як писав М. Мещеряков,

¹ Про португальські витоки фашистської ідеології див.: *Нестеров А.* Антония Кошта Пинту. Голубые рубашки. Португальские фашисты и новое государство // Новая и новейшая история. – 2004. – № 1. – С. 235–237.

² Помилкове ототожнення фашизму й націонал-соціалізму в історіографії почалося з 1935 р., коли VII конгрес Комінтерну сформулював тезу про їхню подібність. У 1934 р. друкований орган ОУН у Перемишлі “Український голос” розрізняв фашистів і нацистів Франції, Бельгії та Канади. Читаємо на його шпальтах: у 1934 р. у Франції керівник фашистського “Спільного фронту” Г. Бержері був “проти Гітлера і рад би повалити його режим” (див.: [Анонім.] Фашизм у Франції // Український голос. – 1934. – № 34. – 22 серпня. – С. 5). Бельгійські націонал-соціалісти протиставлялися бельгійським фашистам (див.: [Анонім.] Бельгійські Гітлерівці // Там само. – 1934. – № 5. – 31 січня. – С. 5; [Анонім.] Бельгійські фашисти б'ються з комуністами // Там само. – 1934. – № 16. – 18 квітня. – С. 1). У Канаді газетарі розрізняли націоналістів на чолі з Гвитекером і фашистів під керівництвом Ролфа (див.: Редакційна стаття // Там само. – 1934. – № 16. – 18 квітня. – С. 1; [Анонім.] Успішний мітинг канадійських націоналістів // Там само. – 1934. – № 22. – 30 травня. – С. 1).

³ [Анонім.] Демократія вийшла з моди // Там само. – 1934. – № 17. – 25 квітня. – С. 1.

⁴ [Анонім.] Протижидівський фронт в Європі // Там само. – 1934. – № 11. – 14 березня. – С. 1.

⁵ Італійці були проголошені однією з “арійських рас” лише після зближення Італії з Німеччиною в 1936 р. Переслідування “неарійців”, у т. ч. євреїв, почалося з 1938 р. (див.: *Газін В., Копилов С.* Новітня історія країн Європи та Америки. 1918–1945 рр. – К., 2003. –

“...італійські фашисти, з усього, позбавлені антисемітського струменя”⁶. Можливо, завдяки цьому, за влучним спостереженням дослідника В. Гризуна, “у 1930-і рр. фашистські та профашистські ідеї набули популярності навіть у таких «традиційно» демократичних країнах, як Франція, Великобританія, США”⁷.

Оскільки зовнішня політика Італії була дуже активною, в її орбіту потрапила ОУН як східноєвропейська організація, що виступала за перегляд кордонів Польщі й СРСР з метою створення незалежної України. Завданням автора цієї статті є дослідження консультацій і співробітництва у згаданій сфері між ОУН і державними діячами Італії. Співпраця з відомими італійськими політиками та державними діячами у 1930-х рр. вплинула як на тактику й стратегію ОУН, так і на вироблення програмних засад організації. В історіографії дана проблема ще не знайшла докладного висвітлення. Сюжети, які трапляються, стосуються налагодження відносин у 1920-х–1930-х рр. між оунівцями й державними діячами Німеччини⁸, Японії⁹, Угорщини¹⁰ та низки інших країн.

Щоб зрозуміти, чим ОУН могла зацікавити Італію, потрібно встановити, якими наприкінці 1920-х – на початку 1930-х рр. були пріоритети цієї країни у зовнішній політиці. Керівництво Італії прагнуло відродити колишню велич країни: перетворити Адріатичне море у “італійське”¹¹, здобути вплив на Балканах й у Африці. Але чи легко було це зробити?

Не в інтересах держави було знищення Австро-Угорської монархії після Першої світової війни. У зоні стратегічних інтересів Італії, на Балканах, сформувалися нові країни, які в міжнародних відносинах стали вибудовувати власну систему дій. Особливо непокоїли Італію зовнішні зв’язки країни-сусіда – Королівства Югославія. Наприкінці 1920-х рр. Югославія була активним гравцем французького ланцюжка військово-політичних союзів¹². Окрім Франції, ця країна співпрацювала з Чехо-Словаччиною та Румунією (держави Малої Антанти), що особливо не подобалося Італії. У відповідь дипломати Італії всіляко розхитували монолітність Королівства Югосла-

С. 135). 1 грудня 1943 р. дуче Італії Б. Муссоліні прийняв постанову про перебування всіх євреїв у концентраційних таборах (див.: Всемирная история. Даты и события / Ред. В. Васин. – М., 1968. – С. 143).

⁶ Мещеряков Н. Заключение // Мировой фашизм: Сб. ст. – М.; Пгт., 1923. – С. 286.

⁷ Гризун В. Как Виктор Суворов сочинял историю // <http://www.litportal.ru> (25 грудня 2007 р.).

⁸ Киричук Ю. ОУН і УПА у загальносвітовому контексті: паралелі, порівняння, аналогії, уроки // УПА в боротьбі проти тоталітарних режимів / Ред. кол.: Я. Ісаєвич (гол.) та ін. – Львів, 2004. – С. 32–50.

⁹ Посівнич М. Деякі аспекти діяльності ОУН на Далекому Сході // Український вивольний рух. – 2005. – № 5. – С. 118–130.

¹⁰ В’ятрович В. Українсько-угорські переговори // УПА в боротьбі проти тоталітарних режимів. – С. 158–163.

¹¹ Мадьяр Л. Фашизм і безпека війни. – Харків, 1933. – С. 29.

¹² Коррадов Т. Фашистская Италия под знаком войны. – М.; Л., 1936.

вія¹³: порушувалося питання спірних територій у Істрії та Далмації¹⁴, для дестабілізації “порохового погребя Європи” налагоджувалася співпраця з його націоналістичними структурами – “Усташською хорватською революційною організацією”¹⁵, “Внутрішньою македонською революційною організацією”¹⁶. На підтримку албанських сепаратистів щомісяця італійський уряд виділяв від 50 до 200 тис. лір¹⁷.

У 1930 р. намітилася тенденція до зближення між Францією і країнами Малої Антанти – з одного боку, й Німеччиною – з другого. “Справа франко-німецького зближення дуже поважна, і мусимо якнайбільше її пильнувати”, – писав 9 листопада 1930 р. член ОУН Д. Андрієвський до керівника організації Є. Коновальця¹⁸. Більше того, Німеччина стала підтримувати опозицію в Австрії й здобувати вплив в Угорщині¹⁹. Німецький чинник переповнив чашу терпіння італійської дипломатії, адже “...австро-угорсько-хорватський блок під італійським керівництвом був перешкодою для німецького прагнення на Схід, німецького проникнення на Балкани і на Близький Схід”²⁰.

Втрату Італією впливу в Європі дуже хворобливо сприймав прем’єр-міністр Б. Муссоліні. Даний фактор, на нашу думку, змусив дуче на святкуванні 8-ї річниці фашистської “революції чорносорочечників” заявити про ревізіонізм Італії у зовнішній політиці – перегляд Версальської системи договорів. Як казав прем’єр-міністр, це дало б можливість “забезпечити мир і

¹³ [Анонім.] Арешти терористів усташів // Народна воля. – 1940. – № 24. – 2 березня. – С. 1; [Анонім.] Король Югославії убитий у Франції // Український голос. – 1934. – № 42. – 17 жовтня. – С. 1, 5; *Мацяк Є.* Українці в Хорватії // Організація Українських Націоналістів. 1929–1954. – [Б. м.,] 1955. – С. 401; *Волков В.* Балканская Антанта и ее место в международных отношениях в начале 1939 г. // Балканские исследования. Освободительные движения на Балканах. – М., 1978. – Вып. 3. – С. 189–190.

¹⁴ *Андровский П.* Внешняя политика фашистской Италии. – М.; Л., 1931; *Чермель Л.* Славянское меньшинство в Италии. Словенцы и хорваты в Юлийской Крайне. – Любляна, 1945; *Смирнова Н.* Политика Италии на Балканах: очерк дипломатической истории, 1922–1935 гг. – М., 1979.

¹⁵ З 1933 р. – “Усташський хорватський визвольний рух”. Див.: *Беляков С.* Идеология усташского движения как историческая форма хорватского этнического национализма (1929–1945 гг.): Автореф. дис. ... канд. ист. н. – Екатеринбург, 2006. – С. 16.

¹⁶ *Липпай З.* Борьба империалистов в Дунайском бассейне. – М., 1939. – С. 68.

¹⁷ *Карасев А.* Исторические корни возникновения современного косовского конфликта // Человек на Балканах: Сб. ст. – СПб., 2002. – С. 359.

¹⁸ Документи і матеріали з історії Організації українських націоналістів. Листування Є. Коновальця з Д. Андрієвським (1927–1934) / Упор. Ю. Черченко; ред. Н. Миронець. – К., 2007. – Т. 2. – Ч. 2. – С. 172.

¹⁹ *Держалюк М.* Угорські демократи проти тоталітаризму 20–30 рр. – К., 1993. – С. 66.

²⁰ *Мадьяр Л.* Фашизм і небезпека війни. – С. 27. Те, що лідер Італії Б. Муссоліні ніколи не мав якихось особливих сантиментів до Німеччини, підтверджує ось цей запис у щоденнику його зятя Галеаццо Чіано, хоч він і був зроблений зовсім з іншого приводу: “26 вересня 1941 р. Я не дозволю, щоб сини народу, що дав людству Цезаря, Данте і Мікель Анджельо, були розірвані гунськими гончими”. Див.: Щоденник графа Чіано, міністра закордонних справ фашистської Італії / Пер. М. С. Ч. – Нью-Йорк, 1967. – С. 55.

усунути напруженість, яка неодмінно призведе до війни в Європі”²¹. Ревізія Версальської системи фактично означала кінець для країн Малої Антанти й Польщі, адже їхні кордони ставилися під сумнів. Представники цих держав у відповідь виставили тезу: “ревізія – це війна”²².

Оскільки заяву Муссоліні можна було трактувати як перегляд територій під юрисдикцією Польщі, такий поворот італійської зовнішньої політики ОУН вирішила використати для себе. Оунівці сподівалися, що Італія відтепер підтримає в Лізі Націй їхні ініціативи стосовно Галичини. Вони вважали, що Галичина має стати підмандатною територією однієї з “Великих Держав”, а не Польщі²³. По-друге, оунівці сподівалися зіграти на негативному ставленні Б. Муссоліні до СРСР як країни, де втілюються в життя більшовицькі ідеї. “... Мусимо звернути увагу Дуче на те, що крайня пора зчинати збройну боротьбу на В[еликій] Україні, бо інакше буде пізно. Або большевики зміцняться, або фізично винищать Україну”, – писав у 1930 р. Д. Андрієвський²⁴.

Оскільки наприкінці 1930 р. було підписане невігідне для ОУН рішення Ради Амбасадорів у справі Східної Галичини, організація поспішила задекларувати свою підтримку італійського ревізіонізму. Однак, хоча стаття “відпоручника” ОУН в Італії Є. Онацького²⁵ із декларацією про це і була видана, дипломати Італії з протипольською заявою так і не виступили²⁶. У 1931 р. Є. Онацький спробував обговорити проблему статусу Галичини з міністром корпорацій Італії Батаєм, але той виявився нефахівцем зі “східних справ”. Тоді Онацький налагодив контакт з керівником департаменту Східної Європи МЗС Італії Питталесом²⁷. Питталес жваво зацікавився справою Галичини

²¹ Андрювский П. Внешняя политика фашистской Италии. – С. 3, 79.

²² Мадьяр Л. Фашизм і небезпека війни. – С. 37.

²³ Архів ОУН у Києві. – Ф. 1. – Оп. 1. – Спр. “Листування Коновальця – Онацького (1931–1934)”. – Арк. 4 (лист Є. Онацького до Є. Коновальця від 27 лютого 1931 р.).

²⁴ Документи і матеріали з історії Організації українських націоналістів. – С. 172.

²⁵ Євген Онацький (1894–1979) у 1920-х – 1930-х рр. постійно жив у Італії. Після 1929 р. співпрацював з ОУН як відпоручник в Італії. Один з найближчих соратників Є. Коновальця. Мав псевдоніми “Домет”, “Дометенко”, “Домотенко”, “Тарас”. Оскільки тривалий час знаходився в Італії, в організаційному листуванні вона проходила як “Дометенківка”. Невідомий “представник радянського уряду” на зустрічі з оунівцем М. Сціборським у 1934 р. так охарактеризував Онацького: “Нічого собі, як публіцист ... обиватель, міщанин”. У 1936–1940 рр. викладав українську мову у Вищому східному інституті (Неаполь), а з 1940 р. – у Римському університеті. Після розколу ОУН приєднався до мельниківської фракції. У 1943–1944 рр. перебував у тюрмах і концтаборах Італії та Німеччини. У 1947 р. переїхав з Італії до Аргентини, де редагував українські часописи (див.: *Бачина-Бачинський Є. Є. Коновалець у Женеві // Євген Коновалець та його доба. – Мюнхен, 1974. – С. 707; Онацький Є. Шляхом на Роттердам. – Буенос-Айрес, 1983. – С. 30; Черченко Ю. Неопубліковані документи про Олега Ольжича (1937–1941 рр.) // Историчний журнал. – 2007. – № 5. – С. 120–121).*

²⁶ Документи і матеріали з історії Організації українських націоналістів. – С. 197, 211.

²⁷ Архів ОУН у Києві. – Ф. 1. – Оп. 1. – Спр. “Листування Коновальця – Онацького (1931–1934)”. – Арк. 4 (лист Є. Онацького до Є. Коновальця від 27 лютого 1931 р.); Арк. 6 (лист Є. Онацького до Є. Коновальця від 16 березня 1931 р.).

(йшлося про неї як “ключ до Східної Великої України” й джерело покладів нафти)²⁸. Вислухавши аргументи щодо хисткості тимчасового мандата Польщі на Галичину, він відповів, що “українська еміграція необ’єднана... існують дуже сильні польонофільські кола”²⁹.

У 1932 р., у зв’язку з переїздом Питталеса до Німеччини, його наступником на посту керівника департаменту Східної Європи МЗС став Квароні³⁰. Як “людина немолода”, котра три з половиною роки жила в Росії, була одружена з татаркою, говорила по-російськи, Квароні був протилежністю свого попередника. Є. Онацький у травні 1932 р. скаржився Є. Коновальцю, що “...після того, як Пит[талес] від’їхав до Мінхену, в міністерстві [закордонних справ] нічого не можу зробити. Квароні, що сів на його місце, нашою справою не цікавиться”³¹.

Таким чином, у першій відтинок часу, в 1930–1932 рр., партнерські відносини між ОУН і МЗС Італії у справі зміни державного статусу Галичини попри зусилля оунівців так і не налагодилися. Італійські дипломати вказували на роз’єднаність української еміграції, заявляли про полонофільство багатьох українських політичних угруповань Галичини, не вважали ОУН провідним виразником інтересів тамтешніх українців.

Починаючи з 1933 р., зусилля діячів ОУН у здобутті підтримки Італії в справі перегляду статусу Галичини й інших українських земель виявилися ще більш примарними. Яка причина? На наш погляд, так сталося через те, що після приходу до влади Гітлера Німеччина та Італія стали союзниками³² й унаслідок цього Італія “здала” українські справи Німеччині. Ось як змінював свою оцінку майбутнього українських земель А. Розенберг, близький до А. Гітлера³³. У 1927 р. він хотів, щоб Україна і Польща увійшли до “великої Німецької імперії”³⁴. У 1933 р. цей політик гадав, що слід відновити незалежність України, яка була б дружньою щодо Німеччини³⁵. На думку Л. Мадьяра, “...надбалтицький єврей Розенберг” обговорював “...питання про відрив Західної України від Польщі, про відрив УСРР від СРСР і утворення української

²⁸ Там само. – Арк. 4 (лист Є. Онацького до Є. Коновальця від 27 лютого 1931 р.).

²⁹ Там само. – Арк. 6 (лист Є. Онацького до Є. Коновальця від 16 березня 1931 р.).

³⁰ Там само. – Арк. 48 (уринок з листа Є. Онацького до Є. Коновальця від 20 січня 1932 р.), 63 (уринок з листа Є. Онацького до Є. Коновальця від 22 травня 1932 р.).

³¹ Там само. – Арк. 63 (уринок з листа Є. Онацького до Є. Коновальця від 22 травня 1932 р.).

³² Мадьяр Л. Фашизм і небезпека війни. – С. 34–36.

³³ Альфред Розенберг – син власника торгового дому в Ревелі (нині Таллінн). Навчався у Ризькому політехнічному інституті. У роки Першої світової війни перебував у Москві в евакуації. У 1918 р. виїхав до Риги, потім – до Мюнхена, де зблизився з А. Гітлером. Автор теорії “народного імперіалізму” (див.: *Бовдаренко С. Германский фашизм и Советская Украина.* – Харьков, 1934. – С. 31).

³⁴ История дипломатии. Дипломатия в период подготовки Второй мировой войны (1919–1939 гг.) / Ред. В. Потемкин; состав. И. Минц и др. – М.; Л., 1945. – Т. 3. – С. 435.

³⁵ *Бовдаренко С. Германский фашизм и Советская Украина.* – С. 36.

держави під протекторатом Німеччини”³⁶. Радянсько-японські непорозуміння скоригували плани Розенберга. У своєму меморандумі від 12 травня 1934 р. він відзначив, що у випадку конфлікту між Росією та Японією “питання російського Півдня стане невідкладним, з цього випливає можливість співпраці між Англією, Польщею і Німеччиною”³⁷. У такій ситуації Б. Муссоліні на зборах керівників фашистських організацій визнав, що спроби Італії здобути панівні позиції в південній та східній частинах Європи провалилися. “Історична мета Італії – це Азія і Африка... На Півночі нічого або майже нічого робити, як і на Заході, в Європі й за океаном”³⁸, – заявив він.

Таким чином, італійці, певні того, що розчленування СРСР на національні держави є питанням найближчої перспективи, стали робити акцент на національний рух на Кавказі й готуватися до торговельних зв’язків з країнами пострадянського простору³⁹.

Встановити зв’язки з “кавказцями”⁴⁰ Б. Муссоліні доручив фахівцеві зі справ Близького Сходу (!)⁴¹, дипломатові-авантюристу Е. Інсабато. “...Справа Грузії грає для нього важливішу роль, ніж українська проблема... з уваги, мабуть, на нафтові терени”, – пояснював у лютому 1934 р. причину такої уваги Італії до Кавказу керівник ОУН Є. Коновалець⁴². Паралельно Інсабато мав вивчити націоналістичні структури інших народів СРСР⁴³, адже Італія не хотіла допустити, аби Німеччина мала на них панівний вплив⁴⁴. І дійсно, влітку 1934 р. він поїхав шукати зв’язків із “ОУН, білорусами, литовцями...”⁴⁵.

Українська еміграція знала Е. Інсабато ще з початку 1920-х рр. Може, через це він не вважав ОУН провідною структурою українського національного руху. Тому ця організація вирішила довести італійцю, що саме на неї, а не на УНДО, “гетьманців” чи “уенерівців”, потрібно робити ставку. ОУН мала на те всі підстави, адже переживала кризу через міжнародний розголос низки власних протипольських акцій. У 1933–1934 рр. зменшилася практична німецька допомога. “Марка германофілів без ніяких виглядів на фактичну німецьку поміч тільки шкодить і нічим не оправдана”⁴⁶, – писав оунівець Є. Ляхович⁴⁷ з Великобританії. Не на руку ОУН був і пакт про ненапад між Німеччиною

³⁶ Мадьяр Л. Фашизм і небезпека війни. – С. 19.

³⁷ Косик В. Україна і Німеччина у Другій світовій війні. – Париж; Нью-Йорк; Львів, 1993. – С. 42.

³⁸ Коррадов Т. Фашистская Италия под знаком войны. – С. 111.

³⁹ Каменецький І. Українське питання в німецькій зовнішній політиці між двома світовими війнами // Євген Коновалець та його доба. – С. 872–873, 875, 881.

⁴⁰ Онацький Є. У вічному місті. – Торонто, 1985. – Т. 3. – С. 224.

⁴¹ Італієць. Про зрілість українців для самостійности // Український голос. – 1934. – № 34. – 22 серпня. – С. 3.

⁴² Онацький Є. У вічному місті. – Торонто, 1989. – Т. 4. – С. 146.

⁴³ Каменецький І. Українське питання в німецькій зовнішній політиці... – С. 872.

⁴⁴ Онацький Є. У вічному місті. – Т. 4. – С. 42.

⁴⁵ Там само. – Т. 3. – С. 3.

⁴⁶ Там само. – Т. 4. – С. 107.

⁴⁷ Мав оунівський псевдонім “Окей”.

та Польщею (січень 1934 – квітень 1936 рр.)⁴⁸. Обмежено оунівські виступи проти діячів польської адміністрації⁴⁹. Так, керівник секретаріату Проводу ОУН М. Селешко⁵⁰ переконував М. Колодзінського у листі від 15 вересня 1935 р., що оунівці не є “експонентами протиканібальськими”⁵¹ (тобто налаштованими проти Польщі).

Е. Інсабато в рамках виконання свого доручення упродовж 1933–1935 рр. зустрічався з багатьма діячами українського визвольного руху. Зокрема, він мав знайомства і з діячами ОУН – керівником організації Є. Коновальцем, “відпоручником” ОУН в Італії Є. Онацьким, другом Коновальця ще з часів УГА⁵² Р. Ярим⁵³.

Слід зазначити, що головну увагу Е. Інсабато звертав на підтримку стосунків з керівником ОУН. Так, записи у щоденнику Є. Бачини-Бачинського свідчать, що Інсабато й Коновальці дружили сім’ями⁵⁴. Спершу Е. Інсабато відвідував лідера ОУН у Швейцарії⁵⁵. Так, 9 лютого 1934 р. Е. Інсабато і Є. Коновалець обмірковували “шляхи організації української еміграції”⁵⁶.

⁴⁸ *Мацко А.* Борьба трудящихся Польши и Западной Белоруссии против фашизма (1933–1939 гг.). – Минск, 1963. – С. 147, 152; *Газін В., Копилов С.* Новітня історія країн Європи та Америки. – С. 382.

⁴⁹ *Галан Я.* Драматичні твори. Художня проза. Публіцистика. – К., 1983. – С. 538.

⁵⁰ Михайло Селешко (1901–1981) у 1930-х рр. був представником ОУН у Берліні, працював в Українській пресовій службі. Після від’їзду О. Бойкова до Парижа – особистий секретар керівника ОУН Є. Коновальця, згодом на роботі у секретаріаті Проводу ОУН. Мав організаційні псевдоніми “Ешкіс”, “Тиктор”. У 1940–1941 рр. – генеральний секретар Українського національного об’єднання в Німеччині. Після розколу ОУН увійшов до мельниківської фракції. У 1944 р. заарештований німцями. Після 1948 р. переїхав до Канади. Там входив до різних українських емігрантських організацій. Автор книги “Вінниця”, мемуарів “У кігтях гестапо” (див.: *Черченко Ю.* Неопубліковані документи про Олега Ольжича (1937–1941 рр.). – С. 117–118).

⁵¹ Вислів “канібали”, заведений у листуванні ОУН 1930-х рр., означає “поляки”. Див.: Архів ОУН у Києві. – Ф. 1. – Оп. 1. – Спр. 93. – Арк. 73 (лист Михайла Селешка (“Ешкіса”) до Михайла Колодзінського (“Кума”) від 15 вересня 1935 р.).

⁵² *Дмитрук Клим [Гольський Євстахій]*. Безбатченки. – Львів, 1972. – С. 15.

⁵³ Очевидно, йдеться про бажання Е. Інсабато бути інформованим про діяльність ОУН у Західній Україні (див.: *Онацький Є.* У вічному місті. – Т. 3. – С. 78). Ярій Ріхард (Ріко) (1888–1969) – один з найближчих соратників Є. Коновальця, хоча не вмів писати українською мовою. Учасник I Конгресу ОУН, де виступив з доповіддю “Закарпаття”. У 1930 р. увійшов до Проводу ОУН. Мав організаційний псевдонім “Карпат”. Оскільки довго перебував у Німеччині (відповідав за зв’язки з німецькими чинниками, контролював грошові надходження), в організаційному листуванні ця країна проходила під назвою “Карпатівка”. Після розколу перейшов до ОУН(б). Уже як “полковник” був призначений відпоручником ОУН на Японію. У 1941 р. – один з організаторів легіону “Роланд” у складі диверсійно-розвідувальних частин німецької контррозвідки. Далі припинив займатися політикою. Жив у Австрії (див.: *Черченко Ю.* Неопубліковані документи про Олега Ольжича... – С. 118).

⁵⁴ *Бачина-Бачинський Є.* Є. Коновалець у Женеві. – С. 732, 739.

⁵⁵ В архіві ОУН у Києві збереглися швейцарські документи Євгена Коновальця. В одному з них керівник ОУН фігурує як “литовець”.

⁵⁶ *Бачина-Бачинський Є.* Є. Коновалець у Женеві. – С. 727.

Щонайменше двічі, 21 травня 1935 р. і 2 травня 1936 р., Е. Інсабато радив чільнику ОУН піти з політики й “оселитися в Італії”⁵⁷, тому що “боїться за його життя”⁵⁸, адже той “оточений агентами і провокаторами”⁵⁹. Є. Коновалець дослухався поради свого візаві й у 1936 р. переїхав зі Швейцарії до Італії. Цікаво, що така “дружба” не заважала Е. Інсабато розповідати про недоліки Є. Коновальця, зокрема його “м’який” і “недиктаторський” характер⁶⁰. Останній, у свою чергу, називав Інсабато “спекулянтом”⁶¹.

Чи не найкращі професійні відносини склалися між Е. Інсабато і Є. Онацьким. Вони обоє були журналістами та дипломатами. До того ж, останній знав італійську мову⁶². Знайомство з Е. Інсабато допомогло Є. Онацькому в налагодженні контактів із керівництвом Італії. Зокрема, він зміг зустрічатися й обговорювати “українське питання” з особистим секретарем дуче, заступником керівника уряду Россоні⁶³, державним секретарем Бастіанні⁶⁴, віце-головою МЗС Ф. Якомоне, заступником міністра освіти Сольмі, секретарем відділу фашистської партії у Римі д’Арома⁶⁵. Радянський публіцист Я. Галан, мабуть, під враженням від ефективної співпраці Е. Інсабато з Є. Онацьким, назвав останнього працівником італійської контррозвідки⁶⁶.

Очевидно, що за посередництва Є. Онацького ОУН виплачувала Е. Інсабато “за послуги” грошову компенсацію. Уже в 1933 р. допомога надходила щомісяця. Як зазначав керівник ОУН Є. Коновалець у листі до Є. Онацького від 8 травня, “...я особисто думаю, що ми й далі кожного місяця даватимемо йому по 100 лір”⁶⁷. Цікаво, що місяць тому – в квітні 1933 р. – лідер ОУН був готовий платити 500 лір⁶⁸. “Інсабато хоче ... на цьому становищі збити собі капітал”, “Інсабато ... зник дивитися на українську справу, як на дійну корову”⁶⁹, – гнівався Є. Онацький.

⁵⁷ Там само. – С. 736.

⁵⁸ Там само. – С. 739.

⁵⁹ Там само. – С. 730.

⁶⁰ Онацький Є. У вічному місті. – Т. 4. – С. 154.

⁶¹ Там само. – С. 33.

⁶² Його листи, писані італійською мовою, чекають на свого дослідника в Архіві ОУН у м. Києві.

⁶³ Россоні, котрий у минулому був анархо-синдикалістом, у другій половині 1920-х рр. керував фашистською конфедерацією профспілок Італії. У 1928 р. Муссоліні звільнив Россоні з поста керівника і розділив конфедерацію на кілька частин, після чого підпорядкував їх Міністерству корпорацій. На думку С. Сіллаби, Россоні періоду 1930-х рр. – “кар’єрист і демагог” (див.: Сіллаба С. Профсоюзная политика итальянского фашизма. – М., 1935. – С. 9, 11, 31, 35, 36, 38; Онацький Є. У вічному місті. – Т. 3. – С. 152, 199).

⁶⁴ Каменецький І. Українське питання в німецькій зовнішній політиці... – С. 872.

⁶⁵ Онацький Є. У вічному місті. – Т. 3. – С. 55, 66, 79.

⁶⁶ Галан Я. Драматичні твори. – С. 316.

⁶⁷ Курс італійської ліри до долара за даними 1926 р. становив 19 до 1. У 1933 р. за 10 лір давали 1 руб. золотом. Див.: Коррадов Т. Фашистская Италия под знаком войны. – С. 33; Рогинская А. Фашизация народного образования в Италии. – М., 1933. – С. 15.

⁶⁸ Онацький Є. У вічному місті. – Т. 3. – С. 152, 196, 325.

⁶⁹ Там само. – С. 79, 152.

Утім, попри активність ОУН Італія не збиралася йти назустріч цій чи якійсь іншій українській політичній організації. Жодному представникові ОУН не вдалося донести свої пропозиції безпосередньо до Б. Муссоліні. А членкині УНДО Мілені Рудницькій⁷⁰, наприклад, це вдалося. Ця близька подруга Є. Коновальця у лютому 1933 р. мала в дуче 40-хвилинну аудієнцію⁷¹. Муссоліні не пообіцяв нічого конкретного (прозвучала лише критика Польщі), але “розмова відбулася в дуже приємному тоні”⁷².

З 1936 р. німецький фарватер зовнішньої політики Італії ще більше поглиблюється. Причина – війна з Ефіопією, яку розпочала Італія. За її розв’язання Ліга Націй наклала на Італію санкції, зокрема заборонила завозити до країни сировину⁷³. Держава дуче не могла поповнювати свої запаси золота й іноземної валюти, тому почався збір у населення золота у “фонд Батьківщини”⁷⁴. Консультації італійських дипломатів (у т. ч. Е. Інсабато) з німецьким Бюро зовнішніх справ стосовно питань “майбутньої політичної перебудови Східної Європи” виявили, що Німеччина в майбутньому не вбачає Україну незалежною державою. Про те, яке місце насправді займало “українське питання” у зовнішньополітичних планах Німеччини станом на 1936 р., можна судити зі слів англійського історика А. Тойнбі, котрий тоді з’ясовував це питання у Гітлера: анексія України після перемоги над Росією⁷⁵.

За такої ситуації регулярні контакти італійських дипломатів з ОУН взагалі припинилися, про що свідчить відсутність задокументованих даних чи хоча б листів.

Єдине, що оунівцям таки вдалося у 1930-х рр., це налагодження постійної співпраці з Італією в освітній і пропагандистській сферах.

Перші відомості в документах ОУН, які вдалося виявити, про організацію навчання української молоді в італійських навчальних закладах датовані 1932 р. Тоді, як писав дослідник Я. Зимний, під впливом ОУН і УВО знаходилося близько 10–15% всього західноукраїнського студентства⁷⁶. Право на навчання в Італії отримали вихідці з обох частин України – Західної та

⁷⁰ Мілена Рудницька (1892–1976) – західноукраїнський політик, журналіст, активістка жіночого руху. У 1925–1935 рр. – член УНДО. У 1928–1935 рр. представляла свою партію в польському Сеймі. У країнах Європи та в Лізі Націй постійно поширювала відомості про порушення прав українців у Польщі, потерпання українців УРСР від голоду (див.: *Бурім Д., Черченко Ю.* Неопублікований лист Мілені Рудницької до Муссоліні // *Історичний журнал.* – 2004. – № 12. – С. 76–80).

⁷¹ *Рудницька М.* Статті. Листи. Документи / Ред. М. Богачевська-Хом’як. – Львів, 1998. – С. 596.

⁷² *Онацький Є.* У вічному місті. – Т. 3. – С. 76.

⁷³ *Коррадов Т.* Фашистская Италия под знаком войны. – С. 154.

⁷⁴ Бенито Муссоліні (1883–1945) // <http://www.renascencia.ru/benito.htm> (3 лютого 2007 р.).

⁷⁵ *Каменецький І.* Українське питання в німецькій зовнішній політиці... – С. 872–873, 875, 881.

⁷⁶ *Зимний Я.* Саботажники визвольного руху й інтервенти. – Харків, 1932. – С. 34.

“Великої”⁷⁷. Але це не могли бути жінки, оскільки університетська освіта для жінок у фашистській Італії не передбачалася⁷⁸. Опікуватися українськими студентами, швидше всього, мала *Gruppi universitari fascisti* – організація, яка з 1931 р. приймала іноземні студентські групи⁷⁹.

У перші роки МЗС Італії не дозволяв українцям вчитися на “гарматчиків”, “піхотинців”, “інженерів” й “авіаторів”⁸⁰, тобто опановувати стратегічні військово-технічні спеціальності. Чи щось змінилося згодом, сказати важко. Ті українські студенти, про кого вдалося віднайти відомості, здобували гуманітарні знання: вдосконалювали свій рівень італійської мови, вивчали історію Італії, економіку та інші суміжні науки.

У 1932–1933 рр. представник ОУН в Італії домовився з італійським зовнішньополітичним відомством про надання стипендій на навчання українців. У 1933 і 1938 рр. кожний український студент через канцелярію університету в Римі отримував від МЗС Італії 3 тис. лір стипендії⁸¹. Окрім стипендії, було необхідно витратити в Італії 10 доларів власних коштів щомісяця⁸².

У різних містах Італії приступають до студій такі оунівці, як М. Колодзінський, О. Бандера⁸³, О. Лашенко (друг О. Кандиби) та інші. Намагався вступити на навчання Хмарук⁸⁴.

Багатьом українцям італійської стипендії не вистачало навіть на найнеобхідніше. Так, з листів відомого теоретика ОУН М. Колодзінського, котрий у 1935–1938 рр. навчався в Неаполі та Мілані⁸⁵, випливає, що йому постійно бракувало грошей. Наприклад, у 1934 р. М. Колодзінський писав, що “...ми зараз переживаємо просто катастрофальну матеріальну кризу”⁸⁶, в 1935 р. називав свій стан гіршим “від галер”⁸⁷, у 1938 р. в Мілані мав “дешевий пансіон”⁸⁸.

⁷⁷ Документи і матеріали з історії Організації українських націоналістів. – С. 317.

⁷⁸ *Рогинская А.* Фашизация народного образования в Италии. – С. 25.

⁷⁹ Там само. – С. 45.

⁸⁰ Архів ОУН у Києві. – Ф. 1. – Оп. 1. – Спр. “Листування Коновальця – Онацького (1931–1934)”. – Арк. 48 (уривок з листа Є. Онацького до Є. Коновальця від 20 січня 1932 р.).

⁸¹ *Онацький Є.* У вічному місті. – Т. 3. – С. 21; Архів ОУН у Києві. – Ф. 1. – Оп. 1. – Спр. “Листування голови ПУН А. Мельника” (пагінацію не подаємо, оскільки складання справи ще не завершено).

⁸² Документи і матеріали з історії Організації українських націоналістів. – С. 317.

⁸³ Архів ОУН у Києві. – Ф. 1. – Оп. 1. – Спр. “Листування голови ПУН А. Мельника”. – Арк. 69 (лист Є. Онацького до Є. Коновальця від 25 лютого 1938 р.).

⁸⁴ Там само.

⁸⁵ Там само. – Спр. 93. – Арк. 133 (лист М. Колодзінського до Я. Стецька від 13 квітня 1938 р.).

⁸⁶ Там само. – Арк. 34 (лист Михайла Колодзінського (“Кума”) до “Кашука” від 10 вересня 1934 р.).

⁸⁷ Там само. – Арк. 62 (лист Євгена Онацького до Михайла Колодзінського (“Гусара”) від 2 серпня 1935 р.).

⁸⁸ Там само. – Арк. 127 (лист невідомої особи до М. Колодзінського від 25 лютого 1938 р.).

На нашу думку, надання стипендій молоді з інших країн цілком вписувалося у концепцію Б. Муссоліні з популяризації Італії, її політичного ладу в усьому світі. Державна фінансова підтримка студіюючої молоді, проведення для неї імпрез, презентацій, екскурсій, як і сприяння в роботі іноземним журналістам, давали в перспективі безкоштовну рекламу переваг італійського ладу серед читаючої публіки інших країн⁸⁹. Одна з державних структур, яка мала координувати таку роботу, “Центральна Рада комітетів Акції Університету”, була створена в 1934 р. у Римі. Вона мала поширювати “принципи фашизму в кожній державі” шляхом видання статей, памфлетів та журналів головними світовими мовами⁹⁰.

“Італійський період” життя допоміг українській молоді здобути нові знання, вдосконалити свій фах, відточити письменницьку й журналістську майстерність. Так, М. Колодзінський, знаючи італійську мову, намагався заповнити вакуум з італійських студій, який був в Україні. У 1935 р. на основі італійських джерел студент вирішив підготувати “коротку історію італійського Рісорджіменто”. У 1937 р. розвідка про “відродження Італії” вже була написана⁹¹. З-під пера М. Колодзінського у 1937 р. вийшла “Українська воєнна доктрина”. Після написання цього теоретичного трактату (в ньому цілком у дусі епохи патетично декларувався намір оунівців “бути господарями Східної Європи” після перемоги у “великій” та “жорсткій” війні⁹²) автор був зарахований до визначних теоретиків ОУН. Темпи написання згаданої праці сповільнила особиста житейська драма Колодзінського. Він “нещасливо залюбився”, і його колишня дівчина вийшла заміж за іншого⁹³. Молодший брат Степана Бандери Олександр захищав у Італії докторську дисертацію з економіки⁹⁴. Є. Онацький, котрий постійно мешкав у Італії, в середині 1930-х рр. став справжнім “журналістом-міжнародником”. Так, станом на 1935 р. він співпрацював з газетами “Свобода” (Нью-Йорк), “Новий шлях” (Саскатун), “Розбудова нації” (Прага), “Панукраїна” (Женева), “Самостійна думка” (Чернівці), “Наш клич” (Львів), “Українське слово” (Париж)⁹⁵. У своїх статтях Онацький часто писав про державний лад і зо-

⁸⁹ Подібним чином, але в більш “сучасній” формі, останнім часом пропагує свої ідеї США. Так, американська неурядова організація “Інтерньюс”, в основному за кошти Агентства з міжнародного розвитку США, в 1990-х рр. – на початку XXI ст. підготувала “близько двох тисяч українських журналістів”. Див.: *Кикило В.* За кулісами холодної війни–2 // *Ехо планети.* – 2007. – № 43. – С. 23.

⁹⁰ [Анонім.] Організація для поширення ідей Мусолінія // *Український голос.* – 1934. – № 3. – 17 січня. – С. 1.

⁹¹ Архів ОУН у Києві. – Ф. 1. – Оп. 1. – Спр. 93. – Арк. 125 (лист невідомої особи до М. Колодзінського від 8 жовтня 1937 р.).

⁹² *Колодзінський М.* Українська воєнна доктрина. – Торонто, 1957. – Ч. 1. – С. 54, 58.

⁹³ Архів ОУН у Києві. – Ф. 1. – Оп. 1. – Спр. 93. – Арк. 132–133зв. (лист М. Колодзінського до Я. Стецька від 13 квітня 1938 р.).

⁹⁴ *Гордасевич Г.* Степан Бандера: людина і міф. – К., 2001. – С. 31.

⁹⁵ Архів ОУН у Києві. – Ф. 1. – Оп. 1. – Спр. 93. – Арк. 62 (лист Євгена Онацького до Михайла Колодзінського (“Гусара”) від 2 серпня 1935 р.).

Українське питання у листуванні членів ОУН з італійськими державними діячами. . .

внiшню полiтику Італії – із захопленням описував, як “в новій відродженій Україні придалися б форми сильної влади, опертої на корпоративному устрою”⁹⁶, з’ясовував політику італійського уряду в Лівії⁹⁷, тобто часто діяв у руслі італійських інтересів. Його італійський візаві Е. Інсабато відповідним чином актуалізував українську справу. Наприклад, у нарисі про подорож Східною Європою, що з’явився у швейцарській пресі, дипломат наполягав: “...Українці найбільш дозрілі для самостійности, навіть большевики визнають теоретично їх самостійність”⁹⁸. Подібну тональність мала стаття Інсабато “Економічна Україна”⁹⁹.

Отже, попри зусилля з боку ОУН, зв’язки з італійськими офіційними колами в 1930-х рр. не вийшли за рамки політичних консультацій чи взаємовигідної пропагандистської діяльності. Можна виділити декілька “хвиль” налагодження таких контактів. Перша була у 1930–1932 рр., коли Італія проголосила ревізіонізм у зовнішній політиці. Через низку обставин ОУН не змогла зацікавити італійських дипломатів ідеями зміни кордонів Польщі й СРСР. Під час другої “хвилі”, у 1933–1935 рр., хоча Італія і декларувала підтримку національних рухів народів СРСР для розвалу країни зсередини, але робила ставку на націоналістів Кавказу, зокрема Грузії. З 1936 р. Італія уникала обіцянок стосовно стану українських земель, тобто де-факто визнала їх зоною німецьких інтересів. ОУН вдалося лише налагодити стабільну співпрацю з фашистською Італією у царині пропагандистсько-видавничої й освітньої діяльності.

Володимир Ковальчук (Київ). **Українське питання у листуванні членів ОУН з італійськими державними діячами у 1930-х роках.**

У статті проаналізовано еволюцію політичних консультацій між ОУН і урядом Італії упродовж 1930-х рр. з приводу статусу західноукраїнських земель. Особливо плідними виявилися переговори між представником ОУН в Італії Є. Онацьким та італійським дипломатом Е. Інсабато. У 1930–1932 рр., коли Італія проголосила ревізіонізм у зовнішній політиці, ОУН не змогла зацікавити її дипломатів ідеєю створення незалежної України. У 1933–1935 рр., хоча Італія і задекларувала підтримку національних рухів народів СРСР, про український націоналізм не йшлося. З 1936 р. країна визнала українські землі зоною німецьких інтересів. Представникам ОУН вдалося налагодити стабільну співпрацю із зовнішньополітичним відомством Італії лише у видавничій та освітній галузях.

Ключові слова: Італія, ОУН, Інсабато, Польща, Східна Галичина.

⁹⁶ *Онацький Є.* Ми і тамті (з мого римського щоденника) // Новий шлях. – 1937. – № 15. – 13 квітня. – С. 4.

⁹⁷ *Онацький Є.* Скорпіонний імперіялізм (Італія й араби, Польща й українці) // Новий шлях. – 1937. – № 18. — 4 травня. – С. 1. Див. великий перелік його праць: Бібліографія праць проф. Євгена Онацького. 1917–1964. – Буенос-Айрес, 1964.

⁹⁸ *Італієць.* Про зрілість українців для самостійности // Український голос. – 1934. – № 34. – 22 серпня. – С. 3.

⁹⁹ Архів ОУН у Києві. – Ф. 1. – Оп. 1. – Спр. “Листування голови ПУН А. Мельника”. – Арк. 69 (лист Є. Онацького до Є. Коновальця від 25 лютого 1938 р.).

Владимир Ковальчук (Киев). **Украинский вопрос в переписке членов ОУН с итальянскими государственными деятелями в 1930-х годах.**

В статье проанализирована эволюция политических консультаций между ОУН и правительством Италии на протяжении 1930-х гг. по поводу статуса западноукраинских земель. Особенно плодотворными оказались переговоры представителя ОУН Е. Онацкого с итальянским дипломатом Э. Инсабато. В 1930–1932 гг., когда Италия провозгласила ревизионизм во внешней политике, ОУН не смогла заинтересовать ее дипломатов идеей создания независимой Украины. В 1933–1935 гг., хотя Италия и задекларировала поддержку национальных движений народов СССР, об украинском национализме речь не шла. В 1936 г. она признала украинские земли зоной немецких интересов. В результате представителям ОУН удалось наладить сотрудничество с внешнеполитическим ведомством Италии только в издательской и образовательной отраслях.

Ключевые слова: Италия, ОУН, Инсабато, Польша, Восточная Галиция.

Volodymyr Kovalchuk (Kyiv). **Ukrainian Question in the Correspondence of the Members of the Organization of Ukrainian Nationalists with Italian State Officials in the 1930s.**

The article focuses on the evolution of political consultations between the Organization of Ukrainian Nationalists (OUN) and government of Italy during the 1930s concerning the status of Western Ukraine. The negotiations of the OUN representative Ievhen Onatsky with Italian diplomat E. Insabato proved to be especially fruitful. In 1930-1932 when Italy proclaimed revisionism in its foreign policy, the OUN failed to interest Italian diplomats in the founding of independent Ukraine. Although Italy declared support of national motions within nations of the USSR, support of Ukrainian nationalism was out of the question in 1933-1935. In 1936 Italy acknowledged Ukrainian territories as an area of German interests. The OUN representatives only succeeded to establish cooperation with the Italian Foreign department in the spheres of publishing and education.

Key words: Italy, the OUN, Insabato, Poland, East Galicia.